

ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

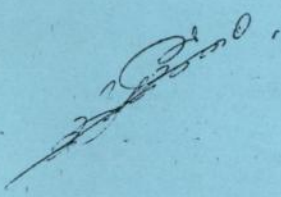
КОВТУНЕНКО Валерій Іванович

УДК 792.03(477)

**УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР
У ПЕРІОД СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
(до проблеми визначення соціокультурних показників)**

17.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
мистецтвознавства

Київ – 2002

Ц 333 (4/10)

008

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00762195 (U)

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана у Київському
мистецтва імені І.К.Карпенка-Каро

- Науковий керівник:** доктор мистецтвознавства, професор,
академік Академії мистецтв України
Безгін Ігор Дмитрович,
Київський державний інститут театрального
мистецтва імені І.К.Карпенка-Карого,
завідувач кафедри організації театральної
справи
- Офіційні опоненти:** доктор мистецтвознавства, професор
Баканурський Анатолій Григорович,
Одеський національний політехнічний
університет, завідувач кафедри культурології
та мистецтвознавства
- кандидат педагогічних наук, професор
Обертинська Анеля Петрівна,
Державна академія керівних кадрів культури і
мистецтв, професор кафедри режисури.
- Провідна установа:** Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т.Рильського, відділ
театрознавства, НАН України, м. Київ

Захист відбудеться: “10” грудня 2002 р. о 14 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 26.850.01 у Державній академії керівних
кадрів культури і мистецтв (01015, м. Київ, вул. Січневого повстання, 21,
корп. 15).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної академії
керівних кадрів культури і мистецтв (01015, м.Київ, вул. Січневого
повстання, 21, корп. 11).

Автореферат розісланий “8” листопада 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Уланова С.І.

46 33.203

1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний період трансформацій українського суспільства впливає на всі складові культурної сфери. Особливо яскраво ці процеси демонструються у театральнo-художній діяльності, яка вивела на перший план значущість соціальних факторів, обумовивши необхідність перегляду сталих принципів її регулювання та програмування. Це посилило необхідність урахування в них не тільки тих змін, що сталися у загальних векторах суспільного життя, але й регіональних, викликаних розмежуванням економічних та етносоціальних інтересів.

На потребу у переосмисленні соціально-культурних можливостей українського драматичного театру вказують також доволі очевидні ознаки його кризового стану, що тільки підкреслює вагомість пошуку шляхів розв'язання існуючих протиріч між художніми завданнями, які вирішує театр, і соціальними реаліями, що стали наслідком переорієнтації політичного курсу на відбудову української державності з використанням механізмів ринкової економіки.

Аби зрозуміти природу перетворень, що прослідковуються у сучасному українському театральному житті, не досить лише засобів мистецтвознавчого аналізу. Його вивчення потребує комплексного підходу, побудованого на методах, напрацьованих соціологічними та культурологічними дослідженнями.

Про перспективність такої наукової стратегії свідчить упровадження у театрознавчий обіг 70-90-х рр. розроблених у зарубіжній і вітчизняній літературі понять “культурна реальність” (В.П.Іванов), “соціально-культурна реальність” (П.Бергер, Г.Лукман, О.Семашко, Є.Суїменко), як підґрунтя осмислення змісту соціокультурної трансформації і модернізації, у тому числі в Україні (Л.Іонін, С.Катаєв, А.Ручка) та визначення категорій “художня реальність” (А.Єфремов), соціально-художня реальність” (О.Семашко) і “театральнo-художня реальність” та в структурі театру – “театр як соціально-культурний інститут” (В.Дмитрієвський).

Системність характеристик, закладених в основу цих понять, доводить зростання інтересу науковців до висвітлення соціально-культурних параметрів театральної творчості, а також тих просторово-часових ознак, які визначають трансформацію її суттєвих рис.

Їхнє змістовне наповнення розглядається залежно від ідеологіч-

них (В.Житков), загальнокультурних (В.Житков), естетичних (І.Зя-
зюн), соціально-психологічних факторів (М.Хренов), що впливають
на соціально-художню ефективність театральної діяльності. Проте,
множинність цих теорій та варіантність покладеної в їхню основу
методології дослідження тільки підсилюють відчуття наукової необ-
хідності таких узагальнень, які не тільки сприяли б формуванню ці-
лісного уявлення про театр як найвагоміший соціальний інститут, але
й дозволяли виявити національні та специфічно-регіональні особли-
вості його функціонування за сучасних умов у відповідних показ-
никах. Це й обумовило вибір теми “Український театр у період
сучасних суспільних трансформацій (до проблеми визначення соціо-
культурних показників)”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження передбачене програмою наукових
досліджень Київського державного інституту театального мистецтва
ім. І.К.Карпенка-Карого і планом наукової діяльності кафедри
організації театральної справи цього навчального закладу.

Мета дослідження – виявити загальні та регіональні особливості
соціокультурної діяльності українського театру в сучасних умовах
національного державотворення.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі
завдання:

- розглянути стан вивченості проблеми і визначити методоло-
гію її дослідження;
- проаналізувати характерні риси розвитку українського драма-
тичного театру з погляду його соціокультурних та соціохудожніх
характеристик;
- з’ясувати чинники, що впливають на соціально-художній ста-
тус театру та зумовлюють його існування як системного соціального
утворення (інституту);
- виокремити показники, якими вимірюється соціокультурна
ефективність театральної діяльності, та дослідити за їхньою допомо-
гою проблеми сучасного українського драматичного театру;
- висвітлити регіональну специфіку функціонування театраль-
них інститутів на прикладі їхньої соціокультурної діяльності на
Дніпропетровщині;
- накреслити перспективні напрямки урегулювання культурної

політики щодо підвищення соціокультурних можливостей театраль-ного життя в Україні.

Об'єкт дослідження – український театр у період сучасних су-спільних трансформацій.

Предмет дослідження – соціокультурні характеристики та особ-ливості функціонування українського драматичного театру в нових умовах.

У ході дисертаційного дослідження було використано такі **мето-ди**: *аналітичний* – у визначенні методологічних підходів до розгляду феномена театру як соціокультурного явища; *культурологічний* – для з'ясування закономірностей, що спричинюють його функціонування як соціального інституту; *системний*, який дозволив узагальнити ху-дожньо-естетичні параметри театральної діяльності та виявити її онтологічні характеристики; *емпіричні та соціологічного спостере-ження* (опитування, експертних оцінок, їх контент-аналізу тощо) – у вивченні регіональних особливостей; *теоретичний та прогностичний* – для підведення підсумків дослідження й обґрунтування пропозицій щодо розв'язання тих завдань, що постали перед українським театром за сучасних умов.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертантом вперше:

- розглянуто функціонування драматичних театрів в Україні у контексті соціально-художніх та економічних реалій сьогодення;

- узагальнено методологію дослідження проблем, пов'язаних з діяльністю театру як соціально-культурного інституту;

- визначені фактори, що впливають на його формування як ці-лісного утворення та показники, в яких театральна діяльність репре-зентує свої соціальні функції у взаємовідносинах з владою, публі-кою, критикою, громадськістю;

- розкрито специфічно-професійні якості цієї діяльності, від яких залежить її соціальна ефективність (репертуар, творчий потен-ціал театральних працівників, їхня професійна компетенція та вклю-ченість у соціальні взаємини);

- виявлені соціально-культурні закономірності, які зумовлюють регіональні, зокрема на Дніпропетровщині, особливості професійної діяльності українських драматичних театрів, та накреслені напрямки її оптимізації в контексті сучасних суспільних трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації основні теоретичні положення і висновки можуть бути

використані для подальшого розроблення проблем, пов'язаних з вивченням соціокультурних аспектів мистецької діяльності. Вони корисні також для тих, хто працює у сфері організації та управління театральною справою, державних службовців і політологів, які визначають сьгодні зміст театрально-культурної політики в Україні.

Введені у науковий обіг статистичні та документальні матеріали, що висвітлюють сучасний стан українського театру як соціокультурного інституту, дозволяють розширити фактологічну базу типових курсів з культурології та естетики, а також збагатити викладання дисциплін фахового спрямування, що входять у навчальні плани спеціальності "Театральне мистецтво". Окремі положення дисертації у вигляді методичних рекомендацій впроваджуються Національною спілкою театральних діячів України, Міністерством культури і мистецтв України, Головним управлінням культури Київської міської та Управлінням культури Дніпропетровської обласної держадміністрацій, а також стали складовою курсу "Соціологія театру".

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені у формі наукових доповідей і виступів на: Міжнародній науково-практичній конференції "Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів" (Київ, 2000 р.); Всеукраїнській науковій конференції "Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку" (Київ, 2000 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Україна в ХХІ столітті: перспективи розвитку гуманітарних наук та освіти" (Дніпропетровськ, 2000 р.), а також на Всеукраїнському науковому читанні "Українське мистецтвознавство: сучасний стан та перспективи розвитку" (Київ, 2001 р.).

Основні положення дисертації викладено у 9 одноосібних публікаціях автора, з них – п'ять наукові статті у виданнях, затверджених рішенням ВАК України як фахові з мистецтвознавства та, 2 – матеріали конференцій.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (182 найменування, з них три іноземною мовою), трьох додатків з матеріалами опитування, 11 таблиць загальним обсягом 51 сторінка. Основний зміст дисертації становить 185 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об'єкт і предмет роботи, сформульовано мету і завдання для її досягнення, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, їх апробацію, наведено кількісні і жанрові показники публікацій, подано структуру дисертації.

У першому розділі “Український драматичний театр як предмет соціокультурологічного аналізу”, який складається з 4-х підрозділів, розглядається стан розроблення проблеми та методи її дослідження, особливості театральнo-художнього життя в Україні та його соціальні характеристики.

Соціологія театру як наукова дисципліна має давню історію як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі (В.Голованова, Л.Курбас, С.Ленглі). Вона розглядає це явище як специфічне виробництво, (Ю.Перов) інститут культурного посередництва (Н.Лукшин), модель суспільних взаємовідносин (Н.Корнієнко) та їхню соціальну маніфестацію, що містить у собі багатопрощаркову структуровану діяльність. Наголошується і на тому, що театральна діяльність передбачає не тільки певні зовнішні форми соціокультурної організації, які забезпечують її дійовість як способу регулювання соціальних процесів, але й внутрішні, суть яких виявляє феномен театральної свідомості, що виконує роль ціннісно-нормативного регулятора у створенні “портретів” суб'єктів цієї діяльності (В.Дмитрієвський).

Наріжною проблемою, яка висвітлює динаміку змін, що відбуваються у соціокультурному статусі театрального життя, науковці вважають взаємозв'язок “театр-публіка-місто” (М.Хренов). Вона дозволяє змодельовати характерні риси театральної діяльності та прослідкувати її історичну еволюцію в контексті світоглядних та політично-ідеологічних домінант часу, розглянути процеси формування глядацької аудиторії з точки зору тих соціально-культурних показників, котрі визначають потреби суб'єктів, що створюють “соціально-театральнo-художню реальність”.

У цьому ракурсі аналізується і зміст досліджень, які представляють українську наукову школу вивчення соціокультурних функцій театру, починаючи з І.Франка, М.Садовського, О.Курбаса та ін., а

потім вона дістала подальший розвиток у працях сучасних дослідників, зокрема старшого покоління – І.Зязюна, О.Семашка та молодшого – Н.Корнієнко, І.Безгіна, С.Паламарчука, Ю.Станішевського та ін. Підкреслюється, що остання має деякі специфічні відмінності у підходах до розгляду соціокультурних характеристик театральної діяльності.

Українська соціологія театру має більш практично-управлінську спрямованість, що позначилося у зміщенні акцентів з “соціології глядача” на “соціологію театральної діяльності”. Українські дослідники приділяють більше уваги вивченню змісту соціально-художньої практики, тобто “соціології театральної культури” як різновиду художньої, що дає змогу розглянути історію театру в динаміці соціокультурних перетворень і зацентувати інтерес на необхідності формування культури театального менеджменту.

Цю потребу обумовлює й зміна “типів” соціальної організації суспільних відносин, що відбувається зараз в Україні, і як наслідок – “множинність самоідентифікації” людського фактора, що породжує феномен “розколотої особистості”. Вона посилює суспільну нестабільність та ускладнює протікання культурного процесу.

Форсована перебудова економіки негативно вплинула на соціально-ціннісні орієнтації суспільства, що позначалося, передовсім, на розвитку мистецтва та його соціальних інституцій.

Аналізуючи сучасні теорії, у яких узагальнюються якісні ознаки соціокультурної ситуації, що склалася внаслідок такої перебудови, автор виділяє суттєво важливі для нього поняття “соціальна реальність”, “соціально-художня реальність” тощо, які дозволяють системно розглянути процеси, що відбуваються сьогодні у театральному житті.

Ключовим з-поміж цих понять слід вважати “соціально-театрально-художню реальність”, яка фіксує як онтологічний статус театру, так і його соціальні ознаки. Воно також дозволяє дослідити соціальні механізми буття театральної творчості в контексті сучасних художніх потреб і споживання, а також виявити внутрішні причини трансформацій, які віддзеркалюють інституційні характеристики театру на рівні його організаційних функцій. За сучасних умов вони складають собою досить багаторівневу комунікаційну систему, що організує не тільки діяльність творчих і допоміжних суб’єктів у середині самого театру (“адміністрація – трупа”, “художній керівник – трупа”, “режисер – актор”, “провідні актори – інші актори”), але й зовнішні відно-

сини театру з суспільством (“театр – публіка”, “театр – держава”, “театр – критика”, “театр – громадськість”, “театр – школа” тощо).

Узагальнюючим критерієм оцінки ефективності театральної творчості є її “соціально-художнє визнання”, яке відгалужує сукупне уявлення про зміст ціннісно-нормативних принципів, потрібних для урегулювання суспільних відносин. Водночас, цей критерій передбачає і специфічно театрознавчі аспекти досліджуваної проблеми. Він дозволяє з’ясувати загальний стан сучасного українського театру як соціального інституту, його роль і призначення у суспільному житті. З цією метою була розроблена допоміжна шкала показників для визначення, з одного боку, динаміки суспільного інтересу до театру, рівня театральної культури споживання та її соціального забезпечення, відповідності результатів діяльності театральних інституцій суспільним потребам і сподіванням, з іншого, – таких, що відтворюють узагальнену картину внутрішньої життєдіяльності театрального організму як цілісної системи.

На їхній основі було проведене регіонально-вибіркове дослідження діяльності театральних осередків Київщини, Львівщини, Донеччини, Дніпропетровщини, Волині, Одещини, Криму. Ним передбачалося емпіричними методами виявити бачення типових проблем, які поставили перед українським театром за сучасних умов, різними суб’єктами театрального процесу: театральними працівниками, представниками критики, публікою.

Опитування останніх проводилося за програмами “Український театр в період соціокультурної трансформації”, “Режисер про сучасний театр”, “Український драматичний театр в період соціокультурної трансформації в оцінці театрального критика”, “Театр регіону”, “Театр у Вашому житті”.

Другий розділ “Соціально-культурні характеристики драматичних театрів України” присвячено аналізу отриманих емпіричних даних. Відповідно до накреслених напрямків опитування він складається з десяти підрозділів, у яких висвітлюються наріжні питання, що потребують розв’язання для повернення театрові певною мірою втрачених за сучасних умов соціальних функцій.

Майже всі учасники проведеного опитування висловлюють занепокоєння байдужим ставленням держави до театральної творчості та її можливостей відігравати в житті суспільства провідну роль як

суттєвого виховного засобу (89,3%). Надмірна комерціалізація призвела до втрати театром власних творчих позицій (50%), обмеження в ньому діапазону творчих пошуків (46,4%), зниження рівня професіоналізму (67,8%) і неспроможності відображати та осмислювати динамізм соціальних змін (46,4%).

Театр без державної матеріальної підтримки змушений більше тяжіти до стереотипів, що спричинило його відставання від потреб публіки та різке зниження її загальної культури (50%).

Все це негативно позначилося на загальному стані театрального життя (51,8% респондентів вважають його незадовільним), зниженні його художньо-виховної ролі в суспільстві та інтересу до театральних професій. Зменшилася також під впливом визначених негативних тенденцій питома вага і підтримки театру спонсорами та меценатами, більшість з опитаних оцінює її в 2,1 бала.

Зниження соціального престижу театральної діяльності та відсутність її соціально-правової захищеності (за оцінками митців і критиків вона складає від 1,7 до 1,5 бала) призвели до зменшення творчого потенціалу театру в цілому. В ньому більше переважають політичні мотивації, ніж творчі.

Матеріали опитування доводять, що взаємовідношення “театр-влада” не відповідають ні потребам театру, ні суспільству (85,2% учасників охарактеризували їх як незадовільні). Такий висновок підтверджує і вивчення типології публіки, що має фінансову можливість відвідувати сьогодні театральні установи. Рівень її культури навіть митці кращих театрів вважають дуже низькою (3,2 бала).

Причину такого стану більшість з них вбачає у тому, що сучасний український театр не завжди враховує в організації своєї діяльності необхідність спиратися на вивчення суспільних потреб та інтересів, носіями яких є театральна публіка. Недостатня зорієнтованість у них породжує невизначеність творчих позицій у театральній діяльності, викликає відставання театру від тих змін, що відбуваються у її попитах.

Не сприяє підвищенню соціокультурного статусу українських театрів і критика. Вона не виконує свого призначення бути “імунною” системою театрального життя, соціально та естетично регулюючою інстанцією. Мізерна платня, яку отримують представники цієї професії, не сприяє її незалежності, тобто не дозволяє жити “на творчих хлібах”. Це впливає, передусім, на об’єктивність критики як

експерта, тоді як потреба у таких її функціях за умов, коли український театр пробуває у стані пошуку сучасної моделі, адекватної до нових суспільних реалій, різко зростає. Це усвідомлюють як провідні митці, так і самі критики, оцінюючи результативність своєї діяльності в 2,5 бала. Низькою вважають її і представники театральних професій (2,08 бала), незважаючи на те, що рівень співпраці критики з державними і недержавними організаціями залишився досить високим: 84,6% театрознавців співпрацює з часописами і пресою, 69,2% – з радіо й телебаченням, 34,7% – із зарубіжними організаціями, 30,7% – з приватними фондами. Проте, зростання інформаційного забезпечення (80,7% з них мають власні комп'ютери, а 30,1% – користуються Інтернетом) не вплинуло якісно на загальні функції критичної діяльності. Долаючи поступово інерцію компліментарності, ідеологічної одномірності оцінок, вона, водночас, не завжди здатна протистояти тим проявам театального життя, в яких простежується зростаючий тиск на нього невибагливої публіки. Сучасна критика не допомагає театрові визначитися з подальшою стратегією і тактикою розвитку, спрогнозувати своє майбутнє, не сигналізує про існуючу "вібрацію" у відносинах між театром і суспільством, вона не стала ще носієм громадської думки.

Негативним наслідком такої ситуації є зниження загальної уваги суспільства до театральних проблем, тенденція, яку констатують 60% опитаних.

Відсутність необхідної для творчості соціальної підтримки позначилася і на показниках її якості, особливо серед молоді. Більша частина представників цієї вікової групи мотивує свій вибір професії покликанням, але вважає, що організація сучасного театального життя не створює умов для професійного зростання. Руїнування спадкоємності між театральними поколіннями, зниження уваги до індивідуальних потенцій кожного співучасника творчого процесу, професійний авторитаризм у реалізації творчих задумів з боку адміністративного і художнього керівництва, низька активність в оцінках театральної творчості публіки, критики і громадськості не сприяють зростанню як художнього, так і соціального визнання театральної діяльності в цілому.

Ці внутрішні і зовнішні проблеми театру впливають не тільки на його соціальну дійовість. Розглянуті у дисертації професійно-функ-

ційні характеристики сучасного українського театру, а також соціально-комунікативні, професійно творчі, організаційні, управлінські свідчать про різке погіршення ситуації за останні п'ять років. Невисоку оцінку дістала у респондентів репертуарна політика (2,6 бала), відзначається зниження творчого потенціалу акторських труп та рівня режисури (46,1% негативних оцінок). Умови виживання, в яких опинився театр, не спонукають до толерантності й управлінсько-адміністративний персонал, не кращим є також стан виробничої і творчої дисципліни тощо.

Проведений за допомогою експертів комплексний аналіз діяльності Дніпропетровського українського театру ім. Т.Г.Шевченка за 1990-2000 рр. у порівнянні з даними опитувань, проведених в інших восьми драматичних театрах України, тільки підтверджує необхідність перегляду підходів до організації театральної діяльності. Особливе занепокоєння викликає відсутність єдиної концепції щодо формування репертуару. В ньому переважає традиціоналізм ціннісних орієнтацій, спостерігається майже повна відсутність сучасної української драматургії.

Репертуарні плани виявляють невідповідність п'єс сучасним соціальним проблемам, а спектаклі за ними – їх постановки – низький рівень художнього втілення, тоді як у театральних працівників переважає завищення оцінок власної діяльності.

Для з'ясування причин такого ставлення до власної праці було проведено додаткове анкетування працівників театру з метою виявлення змін, що сталися у їхніх відчуттях щодо способу життя у нових соціально-театральних реаліях. Зіставлення їх з даними, отриманими у 80-ті рр., свідчить про оновлення професійно-психологічних установок і зростання у митців соціально-психологічного тону.

Утричі зменшилась у респондентів “невпевненість у собі”, 16,3% з них сьогодні, на відміну від 12% у 1983 році, переживають “почуття реалізації своїх творчих можливостей”, усвідомлюють соціальну важливість своєї діяльності – цей показник змістився з 57% на 62,8%.

У процесах соціалізації митців простежується, водночас, і протилежна тенденція: творча самовпевненість поєднується з низькою громадською активністю та особистісною культурою. Тільки 67% опитаних послуговуються пресою, переважно напівбульварного характеру, і 52,3% – журнальною періодикою, а тому серед представників

театральних професій існує суттєве розходження у базових цінностях.

Більшість митців малообізнана з класичною і сучасною театральною драматургією, світовою та вітчизняною, з доробком видатних сучасників-акторів, співаків, режисерів, зрештою, з тим, що відбувається у театральному житті різних міст України і закордоном.

Серед театральних критиків рівень цієї обізнаності набагато вищий, проте їхня просвітницька діяльність жодним чином не впливає на визначення ціннісно-творчих позицій театральних колективів.

Розділ третій **“Особливості соціокультурного функціонування драматичних театрів у регіоні”** присвячено аналізу специфіки театральної діяльності у територіально-обласних центрах на прикладі Дніпропетровська. Він складається з вісьми підрозділів, у яких зацентровано увагу на регіональних особливостях соціокультурних показників, закладених в основу дослідження, характерних рис сучасної театральної діяльності та сформульовано пропозиції щодо посилення соціокультурних функцій театральної діяльності.

Результати опитування свідчать, що рівень театального життя у таких центрах значно нижчий, ніж у столиці. Його оцінюють у 2,8 бала. Невисокі показники і **“творчого зростання молоді”** (2,7 бала), **“задоволеності своєю професією”** (3,2 бала), її соціальної престижності (2бала).

3-поміж чинників, що заваджують театральній творчості, були названі: низька заробітна платня (85,1%), житлова та матеріальна незабезпеченість фахівців (61,7% та 42,6%), відсутність творчої атмосфери у театрі.

Не менш важливою проблемою міських, обласних театрів театральні працівники вважають слабкість професійної підготовки тих, хто поповнює нині театральні кадри (42,2%), консерватизм їхнього художнього та адміністративного керівництва, що висвітлює **“вужкість репертуару, не здатного зацікавити публіку”** (40%), надмірна його орієнтація на економічні показники за рахунок художності (37,3%). Особливо підкреслювалося, що все це не дає змоги театрові конкурувати з кіно і телебаченням.

“Постаріння” творчого складу місцевих театрів тільки ускладнює ці тенденції, що створюють негативне тло для творчого зростання театральної молоді. Їх поглиблюють також низька компетентність та пасивність критики (43,8% опитаних оцінюють її діяльність як негативну), слабкість зв'язків з громадськістю міста.

За останні п'ять років у міських театрах простежуються різке погіршення творчої дисципліни та спад творчої активності не тільки серед акторів, але й серед режисерів. Незважаючи на певні покращення у репертуарній політиці, регіональні театри тільки наближаються до того, щоб стати складовою культурного життя міста. Показник інтересу публіки щодо театру (2,85 бала) тут значно нижчий, ніж по Україні в цілому (3,83 бала).

Водночас простежується активізація творчих позицій у тих, хто працює в театрі і вболіває за те, щоб театральна творчість сприяла збагаченню духовних потреб публіки. Така готовність до соціальної творчості викликає почуття оптимізму щодо подальшого розвитку місцевих театрів та підтверджує необхідність державної підтримки.

Актуальність саме такої постановки питання обумовлена тими даними дослідження, які дозволяють узагальнити соціокультурний образ місцевої публіки. У Дніпропетровську вона переважно зорієнтована на театр як "засіб відпочинку" (37%), "розваги" (53,3%), "підвищення емоційного тону" (42,2%), "засіб естетичної насолоди" (40%), і тільки незначна її кількість бачить у відвідуванні театру можливість отримати нову пізнавальну інформацію евристичного характеру.

Розглянуті аспекти театральної діяльності в умовах соціокультурних трансформацій, що відбуваються на фоні переходу української економіки на ринкові засади, свідчать про розбалансованість механізмів, передбачених функціонуванням театру як соціокультурного інституту, що вимагає термінового перегляду сталих його моделей на користь самоуправління та самоменеджменту, які дозволяють свідомо підходити до регулювання всіх підсистем театральної творчості.

Потрібна також державна програма розвитку театру, що за умов нецивілізованого ринку уможливить пом'якшення антагонізму між некомерційним за своєю сутністю театральним мистецтвом та економічними реаліями його буття. В її основу необхідно покласти систему соціокультурних показників, спрямованих на збагачення потреб, які диктують культура міста та його глядацька аудиторія. З іншого боку, не менш важливою складовою цієї програми повинні стати заходи, спрямовані на піднесення престижу професії працівника театру та на його соціально-правовий захист.

Сьогодні театр вимагає таких умов, які забезпечували б його діалог із глядачем і створювали можливість для пошуку нових форм і

засобів художнього відображення найактуальніших сучасних проблем. Тому перспективним напрямком є підвищення управлінської культури адміністративного корпусу, який забезпечує організацію театральної діяльності, її здатність перетворитися на оперативну систему обміну інформацією між театром і глядачем, критикою і громадськістю.

Це дозволить органічно поєднати державні інтереси та регіональні потреби культурного розвитку, враховуючи своєрідність соціохудожнього буття кожного місцевого театру.

У висновках дисертантом підсумовуються результати дослідження за поставленою в ньому метою і завданнями:

1. Доведено, що в період соціокультурних трансформацій, які переживає українське суспільство, формуються нові моделі функціонування театру. Це вимагає вивчення їх на основі комплексного підходу з використанням не тільки методологій, що склалися у мистецтвознавстві та культурології, але й у галузі сучасних соціологічних досліджень, що дозволяє емпірично накопичений матеріал узагальнити в теорію, яка може стати підґрунтям для розв'язання існуючих протиріч сучасної театральнo-художньої реальності та оптимізувати пошуки шляхів у створенні адекватних потребам театральної діяльності соціокультурних умов.

2. Науково обґрунтовано, що ці умови повинні забезпечувати системний зв'язок театрального виробництва, театральних потреб та театрального споживання, позаяк тільки завдяки такому зв'язку театр можна вважати самоорганізованим і самодостатнім соціокультурним інститутом, покликаним виконувати свої художні та соціально-виховні функції.

3. Виявлено зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на соціокультурні характеристики театральної діяльності. Суттєву роль відіграють у них державна ідеологія та політика як регулятор соціально-театральних відносин і ціннісно-нормативні орієнтації учасників театрального процесу, від яких залежать загальний рівень театральної культури, стан театральної творчості та визначення театру як важливої складової соціального і духовного життя суспільства.

4. Розроблена система соціокультурних показників, яка дозволяє простежити динаміку змін, що відбуваються у реаліях соціокультурного життя. Вони свідчать про розлагодженість механізмів, пок-

ладених в основу взаємовідношень між суб'єктами, які визначають соціальну спрямованість діяльності театральних інституцій (публіка, критика, держава, громадськість, працівники театру).

5. Встановлено причини, які обумовлюють труднощі існування театру у перехідний період. До них відносяться зниження інтересу держави до театру як вагомого чинника у формуванні суспільної культури, його надмірна комерціалізація, соціальна неprestижність театральних працівників, спадання театральної культури публіки, відсутність єдності у програмі дій між критикою і театром, громадськістю і спонсорами. Негативно впливає на соціальний статус театральної діяльності також різке зниження якості у професійно-кадровому забезпеченні, яке не відповідає сучасним потребам трансформації театру і викликає його відставання від темпоритму соціальних змін.

6. Виокремлено соціально-психологічні параметри, які сприятимуть потенційно і можуть вплинути на вихід театральної діяльності за сучасних умов із кризового стану. Дослідження зафіксувало зростання серед працівників театру відчуття впевненості та оптимізму щодо можливостей реалізації власних творчих потенцій та ціннісних орієнтацій, особливо серед театральної молоді, не вважаючи на тенденцію об'єктивного зменшення соціально-комунікативних, професійно-творчих, організаційно-управлінських показників ефективності театральної діяльності.

7. Виявлено, що узагальнюючим критерієм соціокультурної доцільності функціонування театру є репертуарна політика, вона фокусує в собі всі складові компоненти, які координують його суспільні взаємовідношення. Репертуар – це визнання творчої позиції театру та його колективна форма відповіді на потреби публіки, засіб включеності у соціальні відносини, індифікатор театральної-професійної компетентності художнього та адміністративного керівництва. На основі критичного аналізу сучасного театрального репертуару запропонована оптимальна модель його формування на основі підвищення загальної та політичної культури театральних працівників та більш широкого залучення до цього процесу представників театральної критики.

8. Визначені регіонально-місцеві особливості соціального функціонування театру та накреслено комплекс завдань, які потрібно вирішити для піднесення рівня театрального життя в обласних центрах. Запропонована примірні програма дій, яка сприятиме посиленню

ролі театрального менеджменту в організації театральної діяльності і дозволить забезпечити реалізацію, закладених в її основу соціально-виховних можливостей.

9. Запропоновано напрямки покращення театральньо-культурної ситуації на Україні та її подальшого вивчення з метою розроблення державних та регіональних програм регулювання театральних потреб, щорічного моніторингу змін, що в них відбуваються, та створення наукового інструментарію для оперативного й адекватного реагування на них.

Дисертаційне дослідження не претендує на вичерпний і всебічний розгляд проблеми. Воно тільки накреслює можливість подальшого її вивчення і розв'язання на основі оцінок та ставлення до неї основних учасників театального процесу.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Ковтуненко В.І. Театр у соціокультурному просторі // Мистецькі обрії'99: Альманах. – К.: Академія мистецтв України, 2000. – С. 192-200.

2. Ковтуненко В.І. Український драматичний театр в сучасний період соціокультурної трансформації (соціологічні та управлінські аспекти) // Посвіт: Наук. вид. – Вип 2. – Київ: УЦКТ, 2000. – С. 23-25.

3. Ковтуненко В.І. Особливості соціокультурного функціонування драматичних театрів у регіоні та проблеми регулювання театральної діяльності (на матеріалі м. Дніпропетровська) // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. пр. – Вип. VII, Ч. II. – К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2001. – С. 146-158.

4. Ковтуненко В.І. Театральний репертуар як форма відповіді на потреби публіки та регулятор театральної діяльності // Актуальні культурно-мистецькі проблеми. Організаційний аспект: Зб. наук. праць. Київський інститут театального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого. – Київ: ІВЦ Символ-Т, 2001. – С. 50-59.

5. Ковтуненко В.І. Соціокультурні та художні характеристики сучасного театру // Бористен. – Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 12. – С. 20-21.

6. Ковтуненко В.І. Покликання митця, професійне становлення і визнання його творчості // Бористен. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 5. – С. 10-12.

7. Ковтуненко В.І. Український театр у контексті епохи (соціокультурний аспект): Матеріали наукової конференції “Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку”. – К.: ВПП “Компас”, 2000. – С.71-72.

8. Ковтуненко В.І. Соціально-функціональні характеристики сучасного українського драматичного театру: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів”. – К.: УЦКТ, 2001. – С. 138-321.

9. Ковтуненко В.І. Покликання, становлення, визнання, театральна соціооцінка // Мистецькі обрії’2000: Альманах. – К.: Академія мистецтв України, 2002. – С 169-178.

Ковтуненко В.І.

Український театр у період сучасних суспільних трансформацій (до проблеми вивчення соціокультурних показників). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – теорія та історія культури. – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, 2002.

У дисертації розглянуто методологію комплексного аналізу сучасних проблем українського драматичного театру, досліджено його соціокультурні характеристики та показники, які фіксують особливості його функціонування як соціокультурного інституту.

Використання вищезазначеного в аналізі взаємовідношень театру з різними суб’єктами, що змістовно впливають на його соціально-виховні можливості, дозволяє з’ясувати динаміку соціокультурних змін у театральному житті, яка відбувається в умовах переходу України до ринкової економіки.

Особлива увага приділяється у дисертації регіональним аспектам функціонування театральних інституцій та шляхам підвищення в їхній діяльності соціальної ефективності. В дослідженні накреслені також перспективні напрямки культурної політики у театральній сфері та визначені механізми, які сприятимуть її оптимізації.

Ключові слова: сучасний український драматичний театр, соціотеатральна реальність, соціокультурні показники театральної творчості, соціокультурне регулювання.

Ковтуненко В.И.

Украинский театр в период современных общественных трансформаций (к проблеме определения социально-культурных показателей). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. – Государственная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев, 2002.

В диссертации рассматривается методология комплексного анализа современных проблем украинского драматического театра. На основе использования данных культурологии, театроведения, социологии искусства, базовых понятий “социально-культурная трансформация”, “социально-культурная реальность”, “социально-художественная реальность” рассматриваются особенности современной социально-театральной реальности на Украине, изучаются социально-культурные характеристики и показатели, которые фиксируют особенности функционирования театра в качестве социально-культурного института. Определены формы его социальной организации и ценностно-нормативные механизмы организации подсистем, на творчество которых он оказывает влияние, обеспечивая производство и потребление ее продуктов, а также обуславливая принципы, регулирующие социально-театральные отношения внутри театрального коллектива и внешние его связи со всеми субъектами театрального процесса.

Использование методологии комплексного анализа позволяет выявить динамику социально-культурных изменений в театральной жизни, охарактеризовать их содержание в свете реалий, продиктованных переходом украинской экономики на рыночные механизмы.

Основываясь на впервые проведенном в период социокультурной трансформации театрально-социологическом изучении объективных данных в сочетании со сфокусированной оценкой театральными деятелями, критиками и публикой важнейших характеристик современного украинского драматического театра, делается вывод о чертах его кризисного состояния и разбалансирования механизмов его функционирования как социально-культурного института.

В работе дается социально-культурологический анализ социального статуса театра и его работников, профессионального становления, призвания и признания работников театра, системы социально-

театральных отношений, динамики профессионально-функциональных характеристик театров, театрального репертуара как показателя позиции театра и форм его ответа на потребности публики, самооценки социально-психологического тонаса работников театра, ценностно-нормативной установки театрально-профессиональной компетентности работников театра как показателя их театральной культуры, особенности включенности работников театра в систему социальных отношений, которые совокупно создают социально-культурный образ театра и его состояния.

В диссертации особое внимание уделяется региональным аспектам функционирования театральных институтов и повышению в их деятельности социальной эффективности. В исследовании намечены также перспективные направления культурной политики в театральной сфере и выделены механизмы, которые будут способствовать ее оптимизации.

Ключевые слова: современный украинский драматический театр, социально-театральная реальность, социально-культурные показатели театрального творчества, социально-культурное регулирование.

Kovtunenکو V.I.

Ukrainian theatre in the period of contemporary social transformations (to the problem of the social-cultural indices' researching). – Manuscript.

Thesis on competition of a scientific degree of the candidate of arts on the speciality 17.00.01 – Theory and History of Culture. – State Academy of Managing Personnel of Culture and Arts, Kyiv, 2002.

The thesis is dedicated to the methodological analysis of contemporary Ukrainian dramatic theatre and represents an attempt to research its social-cultural characteristics and descriptions fixing specific peculiarities of the theatre' activity as a social-cultural institution.

The analysis is based on the investigation of social environment of the theatre, especially, other social institutions which have an influence over the social-educational possibilities of the theatre. This point of the methodology permits to elucidate social-cultural changes in the theatre in the context of economic transformations in Ukraine.

The research reveals also the regional aspects of the theatre' activity as social-cultural institution and describes the ways of increase its practical

social effectiveness. The author considers long-term tendencies of state cultural policy in the sphere of the theatre and defines the models its possible development.

Key words: contemporary Ukrainian dramatic theatre, social-theatre reality, social-cultural indicators of theatre creation, social-cultural regulation.

Підписано до друку 4.11.2002 Формат 60×84/16
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 1,0 Тираж 100 прим.
Зам. 211.

Друкарня Державної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
Адреса: 01015, Київ – 15, вул. Січневого повстання, 21

454105

AB 53.209

1985 OKR... 1987

МИСТ